

BONDEFRIHED OG ANDRE VERDENSBILLEDER

IDEHISTORISKE STUDIER AF B.S. INGEMANN'S
DANMARKSHISTORIE 1824-1836

■ LONE KØLLE MARTINSEN

1796:

En Dag saae han en Marionet-Farce, der blev spillet af nogle omreisende Gjøglere i en Bondegaard. Der blev snakket en hel Del med grove og pibende Stemmer, som han ikke forstod – der var megen Tummel og Skrigen. Endelig blev der opreist et Stillads med en lille Træmaskine paa Bræderne, og under Larm af Trommer Piber og Skrig blev der hugget Hovedet af to kronede Trædukker. Det var Tidsalderens største Tragødie, der her var bleven til en Leg for Børn og Almuesfolk, som loe og morede sig derover ret lystigt. At det dog har gjort et andet Indtryk paa den lille forbausede Tilskuer fra Præstegaarden, og at han forud maatte have opfattet nogle Forestillinger om de Rædselsbilleder, man her legede med, synes klart, medens han endnu over 60 Aar derefter ikke har forglemt den uhyggelige Klang af hine kronede Trædukkkehoveders Rullen paa Fjællebodbræderne.¹

Ovenstående tekst er en barndomserindring af den danske forfatter og poet Bernhard Severin Ingemann (1789-1862). Den finder sted i digterens barndomsland Falster, hvor Ingemann voksede op som yngste søn i en præstefamilie. Vi hører om et skuespil, hvor scenen er sat for to af tidens mest omdiskuterede historiske begivenheder: Henrettelserne af det franske kongepar, Ludvig d. 16. (1754-1793) og Marie Antoinette (1755-1793) på Place de la Révolution i henholdsvis januar og oktober 1793 i Paris. Disse historiske begivenheder synes den lille tilskuer malerisk at gennemleve denne dag i bondegården. Barnet bryder sig ikke om denne form for komik. Eller historie. Selv om erindringen ikke nødvendigvis afspejler, hvad Ingemann som barn var vidne til denne dag, så indikerer beskrivelsen af, hvordan han med en gysen endnu som voksen kan genkalde sig lyden af de afkappede dukkehoveders rullen på scenebrædderne, at Ingemann ikke bifaldt et

---

¹ B.S. Ingemann: *Levnetsbog I-II og Tilbageblik paa mit Liv og min Forfatter-Periode fra 1811-1837*, udgivet efter digterens manuskripter af Jens Keld, Det danske Sprog- og Litteraturselskab, København: C. A Reitzels Forlag 1998, s. 91.

af disse blodige udfald af Den Franske Revolution – erindringsforskydning eller ej. Hverken i 1793, hvor begivenhederne rent faktisk finder sted, i 1796, hvor det historiske drama opføres som skuespil, eller omkring 1860-62, hvor erindringer er nedfældet. Tilbage til gerningsstedet i bondegården synes drengen med andre ord at være blevet ramt af det, som historikeren Stephen Greenblatt har beskrevet som *a touch of the real*.²

En af de mest ombejlede litteraturteoretiske retninger inden for (også) historiefaget har været den fra USA importerede New Historicism.³ Retningen udgør sammen med andre læsestrategier, hvad man under ét har kaldt den 'sproglige vending' i humanvidenskaberne.⁴ Med den sproglige vending har forskere for længst påvist, at den traditionelle opdeling mellem politiske og litterære kilder ikke er frugtbar, men at betydningsdannelse cirkulerer og aflejres i alle former for tekster. At selve sproget, den litterære italesættelse af verden, uanset hvor fiktiv den end er, i sig selv er et muligt objekt for videnskabelig historisk undersøgelse.

Selv om vi i Danmark har diskuteret og debatteret den sproglige vending på mange leder og kanter,⁵ så er der stadig en skarp opdeling imellem netop politiske tekster på den ene side og litterære tekster på den anden side: "Det bemærkelsesværdigt skarpe brud mellem litterær og politisk offentlighed er blevet påpeget, men i mindre grad udfoldet i historiske undersøgelser."⁶ Dette paradoks diskuteres også i det nyeste nummer af *The American Historical Review*, hvor der bl.a.

² Stephen Greenblatt: "The Touch of the Real", *Representations* 59,1997, s. 14-29.

³ Der er en omfangsrig litteratur om New Historicism, i artiklen her er fortrinsvis brugt: Stephen Greenblatt: *Shakespearean Negotiations: The Circulation of Social Energy in Renaissance England*, California: University of California 1988; Stephen Greenblatt: *Renaissance Self-Fashioning: From More to Shakespeare*, Chicago: Chicago University Press 1983; Levinson, Butler, Hamilton, McGann (eds.): *Rethinking Historicism: Critical Readings in Romantic History*, Oxford: Blackwell 1989; Aram H. Veese: *The New Historicism*, Routledge 1989; Stephen Greenblatt (ed.): "Towards a Poetics of Culture", i *Learning to Curse. Essays in Early Modern Culture* Routledge 1990, s. 146-160; Brook Thomas: *The New Historicism and other Old-Fashioned Topics*, Princeton: Princeton University Press 1991; Veese, Aram H (ed.): *The New Historicism Reader*, Routledge 1994; Kevin Sharpe: *Reading Revolutions. The Politics of Reading in Early Modern England*, Yale: Yale University Press 2000, s. 11-27; Catherine Gallagher &, Stephen Greenblatt (eds.): *Practicing New Historicism*, Chicago: University of Chicago Press 2000; Jürgen Pieters: *Moments of Negotiating: The New Historicism of Stephen Greenblatt*, Amsterdam: Amsterdam University Press 2000; Claus Møller Jørgensen: *New Historicism – Introduktion og diskussion*, på: www.historie-nu.dk (29.10.2012).

⁴ Oversat fra det engelske udtryk 'the linguistic turn'. Den sproglige vending dækker, helt kort, over det forhold at sproget ikke blot er et arbejdsredskab til at etablere mening, men i sig selv konstituerer mening.

⁵ Temanummeret "Findes historien – virkelig"? *Den jyske historiker*, nr. 50 kom næsten til at fremstå som et monument over (også) den danske diskussion af den sproglige vending. Anledningen var den amerikanske litteraturhistoriker Hayden Whites (på det tidspunkt) over tyve år gamle bog, *Metahistory: The Historical Imagination in the Nineteenth Century*, Baltimore: John Hopkins 1973.

⁶ Bertel Nygaard: "De phantastiske forskruede Forestillinger. Introduktioner til socialisme og kommunisme i Danmark før 1848", *Historisk Tidsskrift*, 109 (2), 2009, s. 337.

spørger ind til, hvad det så egentlig var, at den sproglige vending (blandt mange andre vendinger) bragte med sig?⁷ Den skulle gerne have affødt historiske arbejder, der på én gang er både empirisk funderede og teoretisk reflektive. Særligt det sidste gjorde sig gældende i den danske kontekst, hvor en del værker hen over 2000 udkom om netop de teoretiske præmisser for at kunne skrive meningsfuldt om fortiden i lyset af den sproglige vending.⁸ Ikke mindst stod et opgør med den danske kildekritik og dens ophav højt på dagsordenen.⁹ I relation hertil er de empirisk funderede undersøgelser, hvor fiktion inddrages, underligt fraværende. I den danske debat synes der med andre ord stadig at mangle konkrete empiriske studier, der viser, *hvordan* fiktionsprosa frugtbart kan anvendes i en historiefaglig sammenhæng, samt ikke mindst, *hvad* det kan føre til af historisk erkendelse. Det er problemstillingen for denne artikel, der med New Historicism som analytisk referenceramme¹⁰ og inspiration tager udgangspunkt i de historiske digte og romaner, som Ingemann var ophavsmand til mellem 1824 og 1836.¹¹

Artiklen er struktureret i fire afsnit, som jeg har valgt at kalde *verdensbilleder* med reference til den forestilling i New Historicism, at flere forskellige verdensbilleder kan cirkulere i det samme værk.¹² At der i alle kontekster og til alle tider cirkulerer forskellige ideologiske forestillinger om den verden, undersøgelsesobjektet er til stede i, samt ikke mindst, hvordan også *forskersubjektet* er vævet ind i en historisk kontekst i forhold til de kilder og de problemstillinger, han eller hun arbejder med. Et verdensbillede er dermed et fortidigt erfaringslag, der

⁷ AHR Forum. "Historiographic 'Turns' in Critical Perspective", *The American Historical Review*, 117 (3) 2012.

⁸ Et par eksempler: Carsten Tage Nielsen og Mads Mordhorst: *Fortidens spor, nutidens øjne: Kildebegrebet til debat*, Roskilde: RUC 2001; Claus Møller Jørgensen og Carsten Tage Nielsen: *Historisk analyse- nye teorier og metoder* Roskilde: RUC 2001; Per H. Hansen og Jeppe Nevers: *Historiefagets teoretiske udfordring*, Odense: Syddansk Universitetsforlag 2004.

⁹ Dorthe Gert Simonsen: *Tegnets tid*, København: Museum Tusulanum 2003; Jeppe Nevers: *Kildekrittikkens begrebshistorie* Odense: Syddansk universitetsforlag 2005. Desuden bør Mads Mordhorst upublicerede ph.d. afhandling nævnes, *På sporet af historien*, København: Københavns Universitet 2002.

¹⁰ Og netop kun referenceramme, da strategien, som mange andre postmoderne læseretninger ikke er en model man fiks og færdig kan putte ned over historiske problemstillinger. Som Greenblatt og Gallagher skriver: "new historicism is not a coherent, close-knit school in which one might be enrolled or from which one might be expelled." Greenblatt, Gallagher: *Practising New Historicism*, s. 5.

¹¹ Følgende udgaver er brugt: B.S. Ingemann: *Valdemar den Store og hans Mænd: Et Historisk Digt i To Dele* København: Hus og Hjems Forlag 1913; B.S. Ingemann: *Valdemar Seier*. Tekst-udgivelse, efterskrift og noter af Marita Akhøj Nielsen. Danske Klassikere. Det Danske Sprog og Litteraturselskab, København: Borgen 1987; B.S. Ingemann: *Erik Menveds Barn-dom*, København: Hus og Hjems Forlag 1913; B.S. Ingemann: *Kong Erik og de Fredløse*, København: Hus og Hjems Forlag 1913; B.S. Ingemann: *Prinds Otto af Danmark og hans Samtid*, København: Hus og Hjems Forlag 1913; B.S. Ingemann: *Dronning Margrete. Et historisk digt i 10 sange*, København: C. A. Reitzel 1997.

¹² Simonsen: *Tegnets Tid*, s. 31-38.

først giver mening ved et nutidigt forfatterobjekt. Også Ingemanns fiktionslitteratur repræsenterer og cirkulerer elementer fra forskellige samtidige kontekster. Mere specifikt kan disse kontekster udkrystalliseres i en række fagtraditioner som historiografi, jura og politisk idéhistorie. Kontekster, som Ingemann via kreative omskrivninger og fiktive virkemidler endelig præsenterer for os som *sine* verdensbilleder. Dialektikken mellem før og nu, mellem fortid og nutid er dermed særligt fremtrædende. Selv om New Historicism er inspireret af marxismen og ideologikritikken herfra, så er det en afgørende forskel, at studier inden for New Historicism afviser den mekaniske påvirkning fra samfund til individ, som er kendetegnende i ideologikritikken. Tværtimod anskues en dynamisk udveksling mellem samfund og individ som den måde, man mest frugtbart kan anskue et literært værk på. Fra denne tankegang stammer begreber som *negotiation*, *transformation*, *exchange* og *circulation*, som er nogle af de kernebegreber, der arbejdes med, og som vi kommer ind på nedenfor.

Det første verdensbillede i denne artikel er beretningen om, hvordan ideen til at arbejde Ingemanns tekster ind i en politisk kontekst opstod. Det er mit verdensbillede, som samtidig også bliver en ny kontekst, hvori Ingemanns historiske romaner og digte læses. Et forskersubjekt, der stadig i dag, anno 2012, må forholde sig til samme genstandsfelt, som også er objektet for Ingemanns historiske litteratur: Det danske monarki, der dengang som nu er aktuelt.

I det andet verdensbillede vil jeg søge at påvise, hvordan en af dansk historieskrivnings grundmyter, den oprindelige bondefrihed, cirkulerer i Ingemanns litteratur. Dette element knytter sig til dansk historiografi og den måde, som danske historikere har absorberet europæiske ideer på i deres tænkning om det danske monarki.

Det tredje verdensbillede omhandler den danske variant af monarkisme, og hvordan den blev forsvaret af danske skribenter fra oplysningstiden og endnu frem til det tidspunkt, hvor Ingemann skrev sine værker. I dette verdensbillede præsenteres den danske embedsmand og jurist Jacob Mandix (1758-1831), hvis værker og holdninger har haft afgørende indflydelse på den måde, som Ingemann repræsenterer det danske monarki på.

Fra den politiske idehistorie bevæger vi os over i juraen. I dette fjerde og sidste verdensbillede argumenterer jeg for, at Ingemann repræsenterer de retspolitiske tanker, der blev hævdet gældende for Danmark fra oplysningstiden og frem, til trods for at styreformene i Danmark var enevældige. Ingemann peger på muligheden af at etablere et ideelt monarki via retsstaten, eksemplificeret i forskellige fiktive strafferetsprocesser.

Disse fire verdensbilleder (forskersubjektet, bondefrihedsmynen, den danske variant af monarkisme og den ideelle retsstat) repræsenterer små afsluttede enheder, der dog hænger sammen, nemlig som en *narrativ* fortælling. Både i relation til Ingemann, de værker, der her er genstand for analysen, og her i denne artikel. Jeg kunne have valgt at fokusere på kun ét verdensbillede, f.eks. bondefrihedsmyn-

ten,¹³ folkebegrebet,¹⁴ Ingemanns kristne metafysik eller noget helt tredje. Disse elementer er mindst lige så vigtige for en forståelse af værket som de her udvalgte. Desuden ville en fokusering på kun ét verdensbillede have givet en mere fyldig og detaljeret analyse. Imidlertid er det en pointe med artiklen at vise, at Ingemanns tekstunivers bekræfter grundlæggende ideer hos New Historicism, nemlig at historiske og litterære tekster blander sig med hinanden, ofte i et virvar af konstellationer og diskurser, der dog ikke nødvendigvis gør, at en samlet, stabil mening derved går tabt. Tværtimod. For uanset, hvilket verdensbillede der var blevet udvalgt til en nøjere analyse, er det sikkert, at alle verdensbilleder, som er repræsenterede hos Ingemann, er skrevet med én intention for øje: At nære og forsvare den danske variant af monarkisme, herunder at påpege mulige scenarier for det ideelle monarki.

I artiklen vil jeg forsøge at være teoretisk reflektiv i en konstant vekselvirkning mellem empiri og teori/metode. For hvad er det, vi gør, når vi arbejder os hen imod resultater, der gerne skulle give ny indsigt til faget? Hvordan ser processen ud, og hvilke valg og fravalg blev taget undervejs?¹⁵

VERDENSBILLEDE I: I BEGYNDELSEN VAR KONGEBØGERNE¹⁶

Egentlig skulle min afhandling ikke omhandle B.S. Ingemanns historiske digte og romaner alene, mens jeg i fire år opholdt mig ved European University Institute i Firenze. Min ide var et komparativt studie, der skulle bygge på forskellige landes historiske litteratur, som fra 1814 blev udgivet i kølvandet på Walter Scotts (1771-1832) romaner, der sædvanligvis betegnes som de første i genren *historisk roman*.¹⁷ Med dansk som modersmål kastede jeg mig over genrens danske eksponent, som er

¹³ Lone Kølle Martinsen: "This Time as Romantic Fiction: Monarchism and Peasant Freedom in the Historical Literature of B.S. Ingemann 1824-1836", *Romantik 01, Journal for the Study of Romanticisms*, s. 103-125, Aarhus: Aarhus University Press 2012.

¹⁴ Folkebegrebet hos Ingemann er måske i virkeligheden det vigtigste semantiske felt, hvilket ikke er en tilfældighed al den tid begrebet sandsynligvis er århundredets mest betydningsfulde politiske begreb. Imidlertid fandt jeg begrebet for omfattende til at kunne rummes i denne artikel, ikke mindst fordi det er det begreb, der mest tydeligt gennemgår en forandring, de tolv år som Ingemanns værk var undervejs. En artikel herom er undervejs: Lone Kølle Martinsen: *Almugi, Mob, Rabble and Crowd: The Concept of Folk in the Popular Literature of B.S. Ingemann* (under fagfælle-bedømmelse). For en generel udredning af folkebegrebet i Danmark må henvises til: Ove Korsgaard: *Kampen om folket. Et dannelsesperspektiv på dansk historie gennem 500 år*, København: Gyldendal 2004.

¹⁵ Den franske historiker Michel de Certeau's fire essays om historikerens praksis og gerning er stadig eksemplarisk. De Certeau: *Spor af historien*, København: Stjernebøgernes kulturbibliotek 1975.

¹⁶ Sådan blev værkerne kaldt folkemunde, og det er et tilnavn jeg for nemheds skyld vil beholde her.

¹⁷ Den første, der tager genren under videnskabelig behandling, er Georg Lukács: *Der Historische Roman*, Berlin 1937. Skønt Lukács ikke længere kan stå uimodsagt, argumenterede han for det af genrens kendetegn, der stadig er den bærende præmis for dens idegrundlag, nemlig at genren er en replik til, og en afspejling af, den kontekst den opstår i, snarere end den fortid den behandler.

Ingemann. Jeg lagde ud med at anskaffe mig alle Ingemanns historiske værker, først på dansk, siden på engelsk. Ikke overraskende for tiden og genren er alle Ingemanns historiske værker oversat til de fleste, større europæiske sprog engelsk, fransk og tysk allerede før 1850.¹⁸ Jeg havde en idé om, at jeg ved at sammenligne genren på kryds og tværs kunne dekonstruere forestillingen om noget særligt 'dansk', 'engelsk' eller 'tysk'. Jeg ønskede at undersøge, hvilke elementer, der var konstituerende for genren, særligt i et europæisk perspektiv. Det var min problemstilling.

Ingemanns Kongebøger har et omfang, der modsvarer, hvad vi i dag regner som knap 3.000 normalsider. De er nedfældet i to historiske digte og fire historiske romaner, som alle er affattede i en mere eller mindre sammenhængende periode mellem 1822 og 1836, mens Ingemann var ansat som lektor ved Sorø Akademi. Værkerne er ikklædt en sproglig klædedragt af højtravende sprog og nationalromantik. En litteraturanalyse afslører, hvordan handlingsrammen i Kongebøgerne strækker sig over ca. 250 års dansk, men også nordisk historie. Vi følger borgerkrigene i Danmark fra ca. 1150: Fra Valdemar den Stores (1131-1182) magtovertagelse af Danmark til kroningen af Dronning Margrethe d. I (1353-1412) i Kalmar i 1398. Imellem disse to yderpunkter udfoldes et handlingsscenario, der finder sted over en stor del af Europa, dog fortrinsvis inden for den daværende danske helstat. I alle værker optræder et imponerende galleri af mere eller mindre historiske personer. Alene i romanen *Valdemar Seir* (1826) optræder der mere end 120 eksistenser: Havfruer, hekse og trolde, harniskklædte kæmper, skønne møer og raske svende bor alle i Ingemanns univers.¹⁹ Der er tale om en hjem-ude-hjemskabelon, hvor konge og folk går grueligt meget igennem, indtil begge parter i harmonisk samhørighed og med kristendommen som ledestjerne løser de opståede kriser sammen. En model, der ligner andre historiske romaner, og som kunne tjene som eksempel for enhver banal aktantmodel. Jeg begyndte at tvivle på mit projekt. Ville jeg ikke blot få bekræftet, godt nok i en transnational kontekst, at historisk fiktionlitteratur var spundet over den samme nationalromantiske læst, hvad enten det var Ingemann, Scott eller Dumas, der var under lup?

Sideløbende med mine livtag med Kongebøgerne fulgte jeg kurser hos professor Martin van Gelderen, der forsker i republikanismens historie. Han har bl.a. udgivet *Republicanism: A Shared European Heritage* sammen med idéhistorikeren Quentin Skinner fra Cambridge University.²⁰ Det var van Gelderen, der i første omgang ledte mig på sporet af de første konturer til en læsestrategi, men også en ny problemstilling. Det skyldtes først og fremmest diskussioner om monarkisme og republikanisme i de seminarer, hvor vi som stipendiater fra flere for-

¹⁸ Fra 1827 er værkerne oversat til engelsk, finsk, fransk, hollandsk, norsk, svensk og tysk. Se Kristian Nielsen: *Bibliografi over B.S. Ingemanns forfatterskab*, København: C.A. Reitzel 2006, s. 250-278.

¹⁹ Ingemann: *Valdemar Seir* (efterskrift ved Marita Akhøj Nielsen) s. 538-545.

²⁰ Martin Van Gelderen & Quentin Skinner: *Republicanism: A Shared European Heritage*, Cambridge: Cambridge University Press 2002.

skellige lande måtte forholde os til hinandens politiske traditioner. I Danmark er der ingen republikansk tradition, og den historiker, der leder efter republikanske elementer i den danske debat, må (vistnok) lede forgæves. Der er ingen artikler om Danmark i *Republicanism*. Tværtimod kan man konstatere, at monarkiet i en dansk, men også nordisk kontekst er en succes: "What is it with Danes and Monarchism?" blev jeg spurgt. Ja, hvad er der med 'os'? Jeg kunne ved selvsyn konstatere, at Ingemanns litteratur er fyldt med kongerøgelse og kongetroskab samt en særlig kærlighed til det danske folk, der ofte er repræsenteret ved bønder og deres tilsyneladende simple, men højest agtværdige dyder. "You're all peasants", sagde Pascal, en af mine franske medstipendiater. "That's why you all take off your shoes, when you enter other people's homes."

'Bonde(røv)' og 'monarkist' var i denne kontekst tilsyneladende ikke prisværdige dyder, mens de samme begreber hos Ingemann blev fremstillet i et særdeles positivt og bevaringsværdigt lys. De døde generationers traditioner og forestillinger plager de levendes ditto, og fanget der i Firenze i et net af betydninger, jeg ikke selv havde spundet, men tværtimod ønskede at frigøre mig fra,²¹ opstod interessen for at undersøge, hvordan, og navnlig *hvorfor*, den danske udvikling var blevet, som den var. Hvorfor og hvordan var danskere blevet så kongetro?

I efteråret 2006 udbød van Gelderen et seminar med titlen *Literature, History and Culture: Novels, Intellectuals and Modern Politics*, som blev udslaggivende for min undersøgelse af Ingemanns litteratur samt de kontekster, jeg indarbejdede hans tekster i. Jeg nærmede mig en problemstilling, men var endnu ikke klar over præcis *hvordan*. Endnu havde jeg ikke fundet, opdaget eller erkendt den kontekst, der kunne sætte Ingemanns tekster i spil.

Under en mailkorrespondance med min danske vejleder, Claus Møller Jørgensen fra Aarhus Universitet, blev jeg spurgt, om tesen om den oprindelige bondefrihed mon var at finde hos Ingemann? Den havde jeg aldrig hørt om før. Dagen efter sendte Claus en mail til mig vedhæftet Helge Paludans klassiske artikel om emnet.²² Paludan påviser, hvordan idéen om den oprindelige bondefrihed er en national grundmyte: At bonden fra de ældste tider var en fri mand, der sammen med adelig og gejstlig frit kunne vælge den konge, der skulle sidde som den øverste statsmagt i landet. Ifølge Paludan er det den danske historiker, filolog og embedsmand Tyge Rothe (1731-1795), der er ophavsmand til tesen på dansk grund, men myten er rundet af europæiske oplysningstænkere, hvor særligt den franske

²¹ Her bliver Clifford Geertz' berømte sætning om at '*Man is an animal suspended in webs of significance he himself has spun*' vendt på hovedet. Min pointe er, at bliver mennesket ikke lige så ofte spundet ind i et net af betydninger, som fortidige artsfæller har kreeret? *Clifford Geertz: The Interpretation of Cultures*, New York: Basic Torchbooks 1973, s. 5.

²² Helge Paludan: "Vor danske Montesquieu: Historiografiske iagttagelser vedrørende dansk middelalderforsknings opfattelse af fæstevæsenets herkomst", *Historie, Jyske Samlinger*. Ny række, XIII, 1980, s. 1-32.

oplysningsfilosof Charles-Louis de Secondat Montesquieu (1689-1755) og den tyske jurist Justus Möser (1720-1794) krediteres som inspiratorer.²³

Paludans artikel blev en øjenåbner for mig, idet jeg kunne indkredse nogle af de samme temaer hos Ingemann, temaer der stadigvæk cirkulerede i min *samtidige* kontekst (bondefrihed, monarkisme, kongetroskab). Jeg ændrede kurs. Nu skulle min afhandling ikke længere dreje sig om at sammenligne europæiske historiske romaner fra en historisk synsvinkel. Nu ville jeg undersøge, om der i noget af det mest læste danske litteratur til dato, Ingemanns historiske romaner og digte, kunne efterspores denne myte om den oprindelige bondefrihed samt ikke mindst, hvad den betød for den måde som Ingemann anskuer monarkiet på i sine værker. Jeg havde fundet den rigtige problemstilling, men også den rigtige kontekst, for først med Paludans artikel blev der etableret en kontekst, hvorfra nye spørgsmål kunne formuleres, spørgsmål som også er vigtige i dag.

Indtil da havde jeg læst Ingemanns værker inden for en snæver og lukket forståelse af, hvad litteratur er, men som det er en kongstanke i New Historicism, så gives der ikke tekster, der er mere politiske end andre, og det gør, at man kan begynde at stille andre spørgsmål til litteraturen: “[...] we can ask how the collective beliefs and experiences were shaped, moved from one medium to another, concentrated in manageable, aesthetic form, offered for consumption”.²⁴ Jeg synes ikke, som det har været et af kritikpunkterne af New Historicism, at man sælger ud af æstetikken til fordel for hardcore historisk analyse ved at bruge litteratur på denne måde i historisk forskningspraksis. Tværtimod er jeg enig med Greenblatt: “The new historicist project is not about ‘demoting’ art or discrediting aesthetic pleasure; rather it is concerned with finding the creative power that shapes literary works *outside* the narrow boundaries in which it had hitherto been located, as well as *within* those boundaries.”²⁵

VERDENSBILLEDE II: DEN OPRINDELIGE BONDEFRIHED

Paludans artikel ledte mig hurtigt på sporet af en af dansk historiografis store skikkelser, Peter Frederik Suhm (1728-1798). Suhm er en vigtig nøgle til at forstå Kongebøgernes idépolitiske tankegods, og for mig var han det første spor. Ingemanns hovedkilde til studiet af den danske historie var først og fremmest Suhm.²⁶ Om Suhm og hans historiesyn i relation til det danske monarki er der efterhån-

²³ Paludan, “Vor danske Montesquieu”, s. 19.

²⁴ Greenblatt: *Shakespearean Negotiations*, s. 5.

²⁵ Gallagher and Greenblatt: *Practicing New Historicism*, s. 12.

²⁶ Kjeld Galster: *Ingemanns Historiske Romaner og Digte*, København: Aschehoug 1922. Udlånsprotokollerne på Sorø Akademis Bibliotek vidner også om Ingemanns læsning af Suhm. Desuden anfører Ingemann selv Suhm, Arild Huitfeldt og Saxo som sine væsentligste inspiratorer i forordet til *Prinds Otto*.

den skrevet en del.²⁷ Suhm udgør som bekendt en vigtig komponent i historien om livlægen Johann Friedrich Struensees (1737-1772) eftermæle og intellektuelle arv. Suhm synes at have forstået vigtige elementer af den tyske livlæges politiske projekt. Det var Suhm, der morgenen efter kuppet på Struensee forsøgte at overbevise den nyslåede kupmager og mand på magten, Ove Høegh-Guldberg (1731-1808) om det frugtbare i visse af Struenses oplysningsidéer, herunder tanken om bøndernes frihed, et begrænset monarki og større råderum, ja, *frihed* til folket. Selv om Guldberg ikke skulle nyde noget af dette moralske fordærv, levede Suhms ideer videre, herunder på skrift i bl.a. den stort anlagt Danmarkshistorie *Danmarks, Norges og Holstens Historie* (1776), der sammen med andre historiske skrifter blev forfattet over de næste mange år.²⁸ Værker, som Ingemann jævnligt konsulterede igennem de 14 år, det tog ham at skrive sin Danmarkshistorie.

Med min nyerhvervede indsigt i en af dansk historiografis grundmyter, den oprindelige bondefrihed, læste jeg Kongebøgerne med nye øjne. Min læsning ændrede sig afgørende. Hvor jeg før havde fundet Kongebøgerne forudsigelige og ked-sommelige, fandt jeg nu, at bøgerne var som en Pandoras æske. Som en arkæolog fjernede jeg møjsommeligt de øverste svære lag af nationalromantisk fernis. Der er stort set ikke det emne, der ikke berøres. Man skal være en velinformeret læser for at fatte alle de referencer til verdenshistorie, mytologi, litteratur, musik osv., der cirkulerer i værket. En grundlæggende præmis for at kunne gennemskue en hvilken som helst cirkulation af magt og viden, kræver viden om de *historiske tekster*, der cirkulerede og var tilgængelige på det præcise tidspunkt, hvor det litterære værk, man ønsker at undersøge, blev affattet. Ofte glemmer vi læsevaner i de historiske samfund, vi ønsker at undersøge. Hvad der i dag gælder for en klassiker fra f.eks. 1820, blev måske ikke læst af et større publikum før fem, ti eller tyve år senere, mens omvendt værker med mere end 40 år på bagen stadig gjaldt som standardværker – som det var tilfældet med Suhms værker, da Ingemann affattede sin Danmarkshistorie. Jeg vil i det følgende illustrere, hvordan myten om den oprindelige bondefrihed er et grundvilkår for hele fremstillingen af Kongebøgerne. Det tæppe, hvorpå Ingemanns historie som små patchworkstykker er syet sammen:

²⁷ En nyere artikel herom er Henrik Horstbøll: "Denmark-Norway in the 18th Century", i Hans Blom, John Christian Laursen og Luisa Simonutti (eds.): *Monarchisms in the Age of Enlightenment. Liberty, Patriotism and the Common Good*, Toronto: University of Toronto Press 2007, s. 175-194.

²⁸ P.F. Suhm: *Danmarks, Norges og Holstens historie udi tvende udtog*, i *Samlede Skrifter*, vol. VIII, København 1788-1799. Suhm nedfældede også sine tanker om statens bedste indretning i den lille nøgleroman *Euphron*, som Jens Møller har skrevet en artikel om i *Historisk Tidsskrift* i 1976. Som en interessant pendant til *Euphron* kan det nævnes, at Guldberg få år før havde forsøgt sig i samme genre, nemlig med romanen *Azan, eller den fra Gield udfriede Fyrste* (1771) der handler om, hvordan man bør begå sig i en stat, og hvad denne stat bør gøre for sine borgere – to eksempler der til fulde illustrerer, hvordan litteratur og historiske og sociale processer gensidigt forholder sig til hinanden.

Første gang vi introduceres til myten er i det første værk i rækken af Kongebøger, digtet *Waldemar den Store og hans Mænd* (1824). Den fredløse bonde Ole Stam har søgt tilflugt i en hule under jorden. Han får besøg af Absalon Hvide (1128-1201), Saxo Grammaticus (1160-1208) samt en gårdsanger, der hedder Arnold. Absalon og Saxo er som bekendt store mænd i dansk historie. Absalon er adelsmanden fra den berømte Hvideslægt, mens Saxo er den legendariske historieskriver, der nedfældede værket *Gesta Danorum*, *Om Danernes bedrifter*, et af de ældste skrifter til belysning af Danmarks historie. Arnold repræsenterer folket, men er ingenlunde ringere for Ingemanns værk end adelig og gejstlig. Ole forklarer de fremmede følgende om sin eksistens, samt hvorfor han må skjule sig:

“Har du om Ole Stam ej hørt?”

Ham svarer snilde Bonde

“Paa Thinge har jeg Ordet ført,
og stridt, som bedst jeg kunne.

Paa Landsens gamle Skik og Sæd

Jeg holdt af al Formue,

Der Sjællandsfaren, myg og ræd,

lod af Prinds Svend sig kue.

I Velmagt jeg det Ord har sagt,

Jeg, fredløs, ej fortryder:

Hvem Folket ej gav Kongemagt,

kun fejge Træl adlyder!”²⁹

Vi erfarer, at Ole ikke kan acceptere en konge, der ikke er folkevalgt. Kun slaver følger tyranner. Ole har været vant til at føre ordet på tinge, det har været hans ret ifølge gammel skik og sæd. Ydermere har Ole haft en formue, hvilket hører med til myten om den oprindelige bondefrihed, fordi bonden også havde økonomisk frihed. Kender man ikke konteksten, i hvilken den oprindelige bondefrihed cirkulerer, samt den mytiske betydning af tingstedet som et oprindeligt parlament, hvor bønderne debatterer i plenum med adelig og gejstlig samt afgiver deres stemme, vil bondefrihedsmysten gå ens næse forbi. Vi følger Oles kamp for den retmæssige konge. På et tidspunkt stiller Ole sig op ved byporten i Viborg for at komme til orde. Han kravler op på en stor kampesten og råber til kongen, da han passerer:

“Gud hjælpe Dannemarks Folk og Land”

Saa kærer liden graa Bondemand

“I Kongeborg nu kun Kongen træder

Med Zobelbræmmer og Silkeklæder;

²⁹ *Waldemar den Store og hans Mænd*, s. 17.

Men fattig mand i sin oksehud
 Som Hunden sparkes af porten ud”
 I Folkestimlem den Røst genklinger;
 Forgæves Gaardsfogden Stokken svinger;
 Sin Hellebard hæver den Huskarl sen,

Men Bonden taler fra høien Steen:
 “Dankonning agted det før ei ringe
 Med Dannemænd at raadslå paa Thinge,
 Nu, som I hedenske tid, igen
 Maa sværdet skifte blandt Danske mænd;
 Ej Kongen hører paa Bonderaad,
 Paa Kæremaal og paa Kvindegraad;
 Men Hunden skal man paa Haar ej skue –
 Stort Læs kan væltes af liden Tue.”³⁰

Den høje sten symboliserer tingstedets talerstol, som rent fysisk er en stor, oprejst kampesten, typisk i en cirkel af tolv mindre stene. Fra denne imaginære talerstol bekendtgør Ole, at nu må sværdet skifte blandt danske mænd. Ole kræver et nyt kongevalg, og der må vælges en konge, der ikke ringeagter at diskutere med de danske mænd på tinge, men derimod finder ligeværdige blandt dem, han repræsenterer. Ordet ‘raadslaa’ indikerer netop, at man diskuterer som jævnbyrdige. Samtidig synes der i udtrykket *Maa sværdet skifte blandt danske mænd* at være en klar reference tilbage til den tid, hvor kongen blot var en blandt mange krigere, der af organisatoriske årsager udvalgte én mand til at stå spidsen for hele hirden. Endelig dræber Ole Kong Svend på Grathe Hede, en urgammel ret (jus resistendi), dersom landet var kommet under tyranstyre.³¹ Hos Ingemann er bonden særdeles optaget af statssager. Et forhold, der bør noteres, fordi der på Ingemanns tid ikke var tradition for at tiltænke bonden kundskaber som *homo politicus*:

Thing udraabes over Sund
 Til St. Laurents dag i Lund.
 Danmarks Bonde glemmer Høsten:
 “Tænker Kongen på sin Død?
 Vil han raade for sin Throne?
 Arve kan ei Danmarks Krone”³²

³⁰ *Valdemar den Store og hans Mænd*, s. 26-27.

³¹ *Valdemar den Store og hans Mænd*, s. 102.

³² *Dronning Margrethe*, s. 61.

I det ovenstående glemmer bonden alt om den vigtigste tid på året, fordi han optages af politiske forhold og må drage til tinge. Bonden er en ædel figur der besidder den handlekraft der skal til:

Hr Axel trykker den Bondes Haand:
 Begraven er ikke den Danske Aand!
 Har Danmark mange af dine Lige,
 Skal Kampen snart af sin Grav udstige,
 Med Riddersvørdet ved Bondehofte,
 Og Panserringen om Vadmels Koften!³³

Disse tekstpassager og den måde, jeg fortolker dem på her, vil ikke volde den informerede historiker besvær. Hun vil nemlig kende til den oprindelige bondefrihed og den ældre garde af danske historikere, der har beskæftiget sig med emnet, der i dansk politisk ideologi indgår i et større kontrakt-teoretisk betydningsmønster.³⁴ Desuden står citaterne så fint på rad og række i det foran førte. Men myten om den oprindelige bondefrihed hos Ingemann giver ikke sig selv. Den skal læses frem via andre, i forvejen kendte, kontekster. Den er ikke synlig eller tilgængelig, hvis man ikke kender den danske 1700-tals historiografi, hvor netop Suhm har en særlig rolle, da det først er med Suhm (og Tyge Rothe), at bondefrihedsmysten begynder sin kultivering i en dansk kontekst. Desuden figurerer myten om den oprindelige bondefrihed hos Ingemann hid og did, først det ene sted, så det andet sted. Vi finder ingen kapiteloverskrifter, hvor der med fede typer står 'oprindelig bondefrihed', *ta dah!* Myten præsenterer sig ofte i bisætninger hvor den egentlige ikke er det væsentlige. Som i det følgende, hvor Valdemar Seier (1170-1241) er blevet taget til fange på Lyø, og det går op for folk:

Alle det daglige Livs Sysler standsede. Det var som Lynet var slaget ned i alle Borge og Hytter: Quinder og Børn jamrede. Med alle Tegn paa sorg og gru I de forfærdede harmfulde Aasyn, samledes Mændene ved Gadestevne og paa Thinge for at raadslaae – ikke om et nyt Kongevalg, ikke om hvorledes Landet nu skulle styres og beskyttes – men kun om Hevn og om Kongens Befrielse, hvis han levede.³⁵

I en indskudt sætning erfarer vi, at det er mændene, der styrer landet, beskytter det og vælger kongen. Bondefriheden fremstår som et absolut referencepunkt, men samtidig er der ingen sammenhæng i dens repræsentationer. Snarere op-

³³ *Valdemar den Store og hans Mænd*, s. 22.

³⁴ F.eks. Edvard Holm: *Om det Syn paa Kongemagt, Folk og Borgerlig Frihed, der udviklede sig I den dansk-norske Stat I Midten af 18de Aarhundrede*, København: 1746-1770; Jens Arup Seip: "Teorien om den opinionsstyrte enevælde", *Historisk Tidsskrift*, 38, 1958, s. 397-463.

³⁵ *Valdemar Seier*, s. 424.

træder den i margenen og er dermed et 'marginaliseret element', der i min kontekst, derimod, bliver et centralt element.³⁶ Imidlertid, og det er en vigtig pointe, er myten *ikke* til debat som monarkiet og de forskellige konger, der optræder hos Ingemann. Bemærkelsesværdigt er det, at hver eneste monark, der optræder hos Ingemann, og som bærer en titeloverskrift kvajer sig gevaldigt: Valdemar Seier lytter ikke til folkets ønske om den rette dronning, da han vælger Beengerd fra Portugal, Erik Glipping voldtager Marsk Stigs hustru, Christopher d. II kerer sig ikke om folkets tarv, mens Dronning Margrethe d. I kæmper en indre eksistentiel kamp. Disse monarker træder ud af den kongeværdighed, som Ingemann så ihærdigt prøver at indskrive sine valgte konger i. Dette er et forstyrrende element, en inkohærens, der spærrer for en homogen læsning af Kongebøgerne.

Et eksempel på et sådant forstyrrende element er, at den relativt ukendte Prinds Otto, der er søn af Christopher d. II, fremstår som den ideelle konge i den sidste roman. Hvorfor? Det havde været mere oplagt, ikke mindst set i forhold til den kongerække af prominente monarker, der ellers figurerer hos Ingemann, at vælge Valdemar Atterdag som hovedperson. Han har i overleveringen betydeligt flere heltetræk og ville stå som en naturlig hovedperson efter Valdemar Seier, Erik Glipping, Erik Menved og Christopher d. II, og ikke mindst, før datteren Margrethe d. I der afslutter Kongebøgerne. Netop valget af Prinds Otto har også optaget andre forskere af Kongebøgerne.³⁷ Der er bred enighed om, at Ingemann har indskrevet sine egne kristne og religiøse idealer i den ukendte Prinds Otto, som han har haft frie hænder til at forme, som han ville. Hverken hos Suhm eller Huitfeldt er der meget overleveret om Prinds Otto. Som Georg Brandes (1842-1927) skriver, så er Prinds Otto Ingemanns 'munkeridder-ideal'.³⁸ Følger vi tankegangen om *circulation* og *negotiation*, så er det her at Ingemann indskriver og forhandler sin egen kristne tro, for Prinds Otto er en frit opfundet karakter og dermed endnu et verdensbillede, der cirkulerer i Kongebøgerne. Det er præcis *her*, at litteratur som politisk kilde bliver særlig interessant. For hvad forestillede man sig? Her kan der sættes ideer og visioner på spil, *som kun litteraturen kan frigive*, og det kan give os

---

³⁶ Et praktisk spørgsmål i forbindelse med den empiriske kortlægning af bondemyten er hvordan man rent faktisk finder frem til den? Ud over naturligvis at læse litteraturen, er det muligt at søge på ord og begreber, der relaterer sig til det, man gerne vil vide noget om. Den digitale tidsalder har gjort det uhyre nemt at arbejde med ord og begreber i større tekst-korpus, hvis kildeobjekterne for ens analyse ikke er ordbøger og leksika. Alle Ingemanns tekster er digitaliserede og nemme at finde på nettet – også de engelsksprogede, som var de tekster, jeg brugte, fordi jeg skrev en engelsksproget afhandling. Ord som 'frihed', 'tingsted', 'bonde', osv. er eksempler på nogle af de ord, som jeg søgte på i forbindelse med min kortlægning af myten. Dermed er der heller ikke tale om tilfældige tekstnedslag, tværtimod er der foretaget en systematisk gennemgang af alle semantiske felter, der på den ene eller anden måde relaterer sig til bondefrihedsmyten.

³⁷ Jørgen Vogelius: *Erindringens Fysiognomi. Danskhed, Guldalder og Historiekultur*, Roskilde: RUC 2010, s. 180.

³⁸ Georg Brandes: *Samlede Forelæsninger*, s. 448.

et fingerpeg om, hvad det var, samtidige forestillede sig om deres livsvilkår, eller om, hvordan de burde være. Kontekster, som vi i dag ofte ikke har blik for, endsige kan forestille os, fordi vi ikke stiller de samme spørgsmål mere, eller fordi vi ikke er farvet af den samme religion eller ideologi, som man var engang.³⁹ I tilfældet Prinds Otto er den sproglige klædedragt, i hvilken Prinds Otto optræder, bundet af den kristne metafysik, som ikke kun er kendetegnende for Ingemanns vokabular, men som gør sig gældende for langt de fleste intellektuelle tænkeres forståelse af verden endnu i begyndelsen af 1800-tallet. Denne *self-fashioning*⁴⁰ er følgelig Ingemanns måde at konstruere sit eget offentlige billede på. Et billede, der er i overensstemmelse med de almene koder og normer på Ingemanns tid, dvs. det dannede, romantiske og sofistikerede menneske (ridderidealet Prinds Otto), ikke den hævnerrige og krigeriske barbar (Valdemar Atterdag). Tilfældet Ingemann synes dermed at bekræfte, at den *personlige identitet* medvirker i en fortløbende skabelsesproces, hvor selvet skabes og genskabes (fashion and refashion) i en udveksling med den socio-kulturelle kontekst.⁴¹

For at afslutte analysen om bondefriheden så er det med Kalmarunionens stadfæstelse, at bonden i Ingemanns optik genvinder sin tabte frihed:

Nu med de Trende Rigers Raad
 Tre Folk besegle Pagtens Daad
 Ved frit udkaarne Skare.
 Hos Ridder, Bisp og Borgermand
 Staar Bonden fra hvert Nordens Land og mæler Ord, fuld klare
 [...] Tre Rigers Jubel gjenlød over Jorden,
 Og – der var Fred og Kjærlighed i Norden.⁴²

Skulder ved skulder står bønderne sammen med ridder, bisp og borgermand. Den oprindelige frihed er med andre ord genetableret, og cyklusen er sluttet. Havde vi tid til at gå dybere ind i det skandinavistiske, ville dette være endnu et verdensbillede, som Ingemann cirkulerer i sine Kongebøger.⁴³ Digtet om Dronning Margrethe er det eneste værk i nordisk litteratur, der har selve Kalmarunionens til-

³⁹ Judith N. Shklar: "Nineteen Eighty-Four: Should Political Theory Care?" *Political Theory*, 13 (1), February 1985, s. 5-18.

⁴⁰ Begrebet stammer fra Greenblatt, der argumenterer for Renæssance-menneskets optagethed af den måde, det repræsenterede sig selv på. Siden er begrebet overført også til andre tider og perioder, bl.a. Romantikken, der ved siden af Renæssancen er den mest udforskede periode i relation til New Historicism studier. Greenblatt: *Renaissance Self-Fashioning*.

⁴¹ Jørgensen: *New Historicism*, s. 14.

⁴² *Dronning Margrethe*, s. 201 og 206.

⁴³ Ingemann brugte til sin fremstilling af Kongebøgerne også en del værker af Nordiske forfattere, herunder Afzelius (folkeviser), Dahlin (Geschichte Schwedens), Geijer (folkeviser) og Lagerbrink (Svea Rikes Historia). Se herfor Niels Kofoed: "Forord", *Dronning Margrethe: Et historisk digt I 10 sange*, København: C.A. Reitzel 1997, s. 30.

blivelse som sit centrale tema.⁴⁴ Som bekendt var skandinavismen et varmt emne, da Ingemann affattede sit sidste digt i 1835-36, og mange forhåbninger knyttede sig til et muligt politisk samarbejde mellem de tre skandinaviske monarkier. Som digtet antyder, var bonden fri i både Danmark, Norge og Sverige, og en tese af nyere dato slår til lyd for en særlig nordisk oplysningsdiskurs. En diskurs, hvor netop bonden indtager en fremtrædende rolle.⁴⁵

Dette leder os frem til det næste verdensbillede: Et uomgængeligt spørgsmål i forbindelse med Ingemanns narrative brug af den oprindelige bondefrihed er jo, hvordan den hænger sammen med monarkiet. Hvordan får Ingemann myten om den oprindelige bondefrihed til at hænge sammen med en positiv udlægning af monarkiet?

VERDENSBILLEDE III: MONARKISME: CONTRADICTION IN ADJECTIO

Historikeren Henrik Horstbøll har i mange arbejder argumenteret for, at det danske monarki har en særlig beskaffenhed, hvis natur bør afdækkes inden for rammerne af Den Franske Revolution og oplysningstænkningen.⁴⁶ I en nyere publikation, *Monarchisms in the Age of Enlightenment* (2007),⁴⁷ der synes at være et noget polemisk svar til Maurizio Viroli's *Republicanesimo* (1999),⁴⁸ samt Martin van Gelderen og Quentin Skinners *Republicanism* (2002), udfordres den opfattelse, at monarkisme bør anskues som *den anden* af republikanisme. Tværtimod, siger forfatterne, fandtes der mange monarkier rundt om i Europa, hvis reelle natur gør, at de i mange historiske analyserammer bør sidestilles med republikkers – skønt også disse er sammensat og forskellige.⁴⁹

I sit studie af Danmark peger Horstbøll på, at begreber som sikkerhed og retfærdighed blev vægtet over politisk frihed i overensstemmelse med den tyske naturrets-tænkner Samuel Pufendorfs (1632-1694) *De Jure Naturæ et Gentium* (1692), som var den vigtigste kilde i politisk teori i Danmark i det 18. århundrede. I den danske reception blev det Ludvig Holberg (1684-1754), der i første omgang ab-

⁴⁴ Kofoed: "Forord", s. 7.

⁴⁵ Øystein Sørensen og Bo Stråht (red.): *The Cultural Construction of Norden*, Oslo: Scandinavian University Press 1997.

⁴⁶ Henrik Horstbøll: "Enevælde, opinion of opposition," *Historiske. Jyske Samlinger*, Ny række, 17, 1987-1989, s. 35-53; Henrik Horstbøll: "Natural Jurisprudence, Discourses of Improvement, and the Absolutist State", Center for Kulturforskning: Århus, 1988; Henrik Horstbøll & Uffe Østergaard: "Reform and Revolution: The French Revolution and the Case of Denmark", *Scandinavian Journal of History*, 1990, s. 155-179; Henrik Horstbøll: "Mellem despoti og demokrati. Den schweiziske forbindelse Roger, Mallet og Reverdil om den danske enevælde", *Fund og Forskning*, 42-2, 2003; Knud Haakonssen & Henrik Horstbøll (eds.): *Northern Antiquities and National Identities*. Symposium held in Copenhagen August 2005, The Royal Danish Academy of Science and Letters 2008.

⁴⁷ Blom: *Monarchisms*.

⁴⁸ Maurizio Viroli: *Republicanesimo*, Italia: Sagittari Laterza 1999.

⁴⁹ Blom: *Monarchisms*, s. 1-8.

sorberede Pufendorfs tanker, mens senere politiske tænkere som Jens Schelderup Sneedorff (1724-1764) tilføjede Montesquieus ideer om den tredelte magt til det, der skulle blive en særlig dansk variant af oplysningstidens intellektuelle tankegods om statens bedste indretning.⁵⁰

Med absorberingen af europæiske statstænkere som Pufendorf og (især) Montesquieu formåede danske intellektuelle at få den danske enevælde til at fremstå som en oplyst, civiliseret og fremadrettet stat, der ikke lod republikker noget efter af gavn, men kun af navn. Kort sagt opfordres der i *Monarchisms in the Age of Enlightenment* til at arbejde med en mere dynamisk tilgang til studiet af både monarkisme og republikanisme, end det hidtil har været tilfældet. Dette bør naturligvis også gælde fiktion, når præmissen er den, at også fiktionsprosa kan være vigtige kilder til studiet af politisk idehistorie.

Den fra Tyskland kommende *Neue Politikgeschichte* afviser klart den ældre definition af politisk historie,⁵¹ og peger på, at studiet af politisk historie også må indbefatte forfattere og deres værker – også selv om de selv, i deres samtid, helst undveg det politiske. Man arbejder med et mere rummeligt politisk begreb, og hele tiden understreges det, hvor vigtigt det er at historisere de perioder, begreber og aktører, man arbejder med.⁵² Ingemann er indskrevet og selvskreven i en kontekst af store danske romantiske forfattere, men også som en forfatter, man aldrig har ment interesserede sig for politik. Vist er det, at Ingemann veg bort fra det politiske i en gammeldags og traditionel opfattelse af politisk historie, og at han ikke gerne diskuterede politik.⁵³ Imidlertid er også de teoretiske og metodiske rammer for politisk historie udvidet, og man bør træde meget varsomt med kritikløst at overtage ældre tiders definitioner og forståelser af begreber. Med den gradvise demokratisering af samfund og samfundsgrupper, der så småt startede i løbet af 1800-tallet, kan den traditionelle politiske historie ikke rumme de aktører, som stater nu *også* skal inkludere. Her dukker Ingemann op som en joker, fordi han formår at samle hele nationen til fælleslæsning. Som historikeren Johannes Steenstrup skriver i 1885: "Dersom Folkets dom var Højeste Ret, maatte disse Bøger ubetinget regnes som Nationens bedste Værker,"⁵⁴ mens histori-

⁵⁰ For en nyere behandling af emnet se Jeppe Nevers: *Fra skældsord til slagord. Demokratibegrebet i dansk politisk historie*, Odense: Syddansk Universitetsforlag 2011, s. 39 ff.

⁵¹ Ute Frevert & Haupt, Heintz Gerhard (Hg.): *Neue Politikgeschichte. Perspektiven einer historischen Politikforschung*, Frankfurt: Campus 2005.

⁵² Ved Universität Bielefeld har forskningsgruppen 'Das Politische als Kommunikationsraum in der Geschichte' under ledelse af professorerne Heintz Gerhard Haupt og Willibald Steinmetz, siden 2001 afsøgt mulighederne af at skrive politisk historie indenfor nye, udvidede rammer. Det store projekt er netop 30. juni 2012 afsluttet.

⁵³ Jf. brevkorrespondancerne med f.eks. Grundtvig. Svend Grundtvig: *Grundtvig og Ingemann. Brevvexling 1821-1859*, København: Selskabet til den danske Litteraturs Fremme, 1882.

⁵⁴ Johannes Steenstrup: *Historieskrivningen i Danmark i det 19de Aarhundrede (1801-1863)*, København: Bianco Lunos Bogtrykkeri 1889 s. 95.

keren Jørgen Vogelius har påpeget, at der var et decideret *politisk program*⁵⁵ bag Ingemanns Danmarkshistorie: Og det i en tid, hvor de reelle politiske handlemuligheder var få. Ingen anden politiker eller regent har vel i 1800-tallet som Ingemann formået at samle det danske folk bag det, der blev århundredets vigtigste politiske projekt, nationalstaten? Hans Vammen anfører, at en af de årsager, der var med til at konstituere grundlaget for det moderne samfund, er at: "Den borgerlige offentlighed, som allerede er etableret inden 1750, ekspanderer og opnår i nær tilknytning til statsmagtens hegemoni så totalt, at alle befolkningsgrupper ved periodens slutning deler illusionen om, at der kun er én offentlighed, og at den repræsenterer hele folket."⁵⁶ Ingemann var med til at definere denne (litterære) offentlighed, og i denne optik mener jeg ikke, man kan konkludere andet, end at Ingemann må betegnes som en politisk aktør.

Et sådan udvidet synspunkt på definitionen af politisk historie og politiske aktører finder man også blandt udøvere af New Historicism. Her har historikere og litterater i årevis arbejdet med romantiske forfatters litterære, og ofte klassiske tekster i relation til en specifik politisk kontekst. Et engagement, som samtiden ikke mente, de favnede.⁵⁷ Som Gallagher og Greenblatt skriver: "The core hermeneutic presumption (is) that one can occupy a position from which one can discover meanings that those who left traces of themselves could not have articulated. Explication and paraphrase are not enough; we seek something more, something that the authors we study would not have had sufficient distance upon themselves and their own era to grasp."⁵⁸ Jeg mener, der er store berøringsflader mellem New Historicism og Neue Politikgeschichte, men det er en teoretisk diskussion, der er for omfattende at diskutere her, og som delvis falder uden for artiklens formål.

⁵⁵ Vogelius: *Erindringens Fysiognom*, s. 52.

⁵⁶ Hans Vammen: "Grundlaget for det moderne Danmark. Hovedlinjer i dansk politisk idehistorie 1750-1850", *Historisk tidsskrift*, 14 (5), 1984, 1.

⁵⁷ I et New Historicism perspektiv har Marjorie Levinson f.eks. eksamineret en del værker af britiske romantikere, samt undersøgt den romantiske periode for dens politiske engagement. Marjorie Levinson: *The Romantic Fragment Poem: A Critique of a Form*, California: University of North Carolina Press 1986; Marjorie Levinson: *Keats life of Allegory: The Origins of a Style*, Oxford: Oxford University Press 1988; Marjorie Levinson: *Wordsworths Great Period Poems: Four Essays*, Cambridge: Cambridge University Press 1990. Det bør retfærdigvis nævnes, at længe før New Historicism opstod som den mest citerede litteraturteoretiske retning indenfor studiet af historie og litteratur i historiefaget, er skønlitterære værker og deres ophavsmænd blevet undersøgt i relation til deres historiske kontekst og politiske engagement, som det f.eks. er tilfældet med værker af de to engelske romantikere Keats og Wordsworth. Disse tidligere analyser er udført af den tysk-fødte amerikanske litteraturteoretiker Geoffrey H. Hartmann, som er en af de ledende figurer indenfor den såkaldte Yale School, og som siges at have bragt kontinental europæisk filosofi over til studiet af litteratur i USA. Se Geoffrey Hartmann: *Criticism in the Wilderness: The Study of Literature today*, Yale: Yale University Press, 1980. Anden udgaven af denne bog udkom i 2007, hvori er trykt et forord af Hayden White, samt ikke mindst, en nyttig introduktion af Hartmann selv, Yale: Yale University Press 2007.

⁵⁸ Gallagher & Greenblatt: *Practising New Historicism*, s. 8.

Som påpeget ovenfor er tesen om den oprindelige bondefrihed repræsenteret i Kongebøgerne. Men fra hvem og fra hvad har Ingemann ellers absorberet idépolitisk tankegods? Det har trods alt krævet sin mand at fremstille en Danmarkshistorie af det omfang, som Ingemann præsterede, og ikke mindst at sætte monarkiet i positivt centrum på den måde, som det er tilfældet. En historisk kontekst, hvor monarkismen overalt i Europa befandt sig i en brydningsperiode mellem revolution og restauration. Ofte kan sådanne øvelser forekomme uhyre vanskelige, for hvor skal man starte, og hvor skal man slutte? Imidlertid var der ét menneske, af hvem Ingemann var dybt inspireret, og med hvem han intenst diskuterede sit værk, mens det var under udarbejdelse. Sin svigerfar, som boede i Sorø sammen med sin datter og svigersøn frem til sin død i 1831. Jacob Mandix er ved siden af Suhm meget vigtig at fremhæve, da Mandix' tanker angående den ideelle retsstat forankret i et monarki er fremtrædende hos Ingemann. Derfor skal vi kort gøre ophold ved Mandix.

Mandix erhvervede sig som ung på kort tid både den filosofiske, juridiske og teologiske embedseksamen. Derpå rejste han udenlands for at studere statskundskab på universiteter i hhv. Frankrig, Tyskland, Holland og England, hvor han studerede "hos de bedste akademiske lærere".⁵⁹ Især universitetet i Göttingen gjorde et dybt indtryk på ham, og dette universitet er i eftertiden blevet berømmet for sit høje lærdomsniveau. Læretiden fra Göttingen blev ved med at være en kilde til udtømmelig inspiration. Da Mandix vendte tilbage til Danmark efter næsten fire år, viede han hele sit liv til at arbejde som embedsmand i den danske stat. Ifølge Salomonsens Konversationsleksikon var han optaget af tidens liberale ideer og samtidig anset som en respekteret og dygtig embedsmand.⁶⁰

Mandix' synspunkter var, tilsyneladende, ret konstante hen over årene. Den unge Mandix var en flittig skribent i de sidste årtier af 1700-tallet. Blandt andet foreligger den overmåde interessante *Borgerfrihed under det Danske Scepter*. En artikel, der er et eksplicit forsvar for borgernes frihed under monarkisk styre, og som er publiceret i 1785.⁶¹ En artikel, der smukt fletter sig ind i rækken af forsvar for den danske enevælde. En aktivitet, der blandt tidens danske lærde og intellektuelle synes en nødvendighed, efter at den engelske gesandt Robert Molesworth i sit smædeskrift fra 1694 havde placeret Danmark som en "uciviliseret Brutus" blandt Europas stater.⁶²

Mandix drøfter i sin artikel frihedsbegreber i relation til det danske monarki. Han skelner mellem borgerlig frihed på den ene side og politisk frihed på den an-

⁵⁹ Thomas Erslew Hansen: *Almindeligt Forfatter-Lexicon for Kongeriget Danmark med tilhørende Bilande fra 1814-1840*, bd. II, København: Bianco Luno, 1847, s. 219.

⁶⁰ Dansk Biografisk Leksikon, bd. XI, København, 1887-1905, s. 87.

⁶¹ Jacob Mandix: "Borgerfrihed under det danske Scepter: Et forsøg", *Minerva*, fjerde hæfte for Oktober, København, 1786.

⁶² Sebastian Olden-Jørgensen: "Robert Molesworths An account of Denmark as it was in 1692: A Political Scandal and its Literary Aftermath", Haakonssen & Horstbøll: Northern Antiquities, Copenhagen 2008.

den. Hvor borgerlig frihed er den sikkerhed, som alle indbyggere i en stat har vedrørende "Liv, Ære og Ejendom, saa længe han adlyder Landets Love, og hvor intet af det foranførte kan betages den allerringeste Mand i Staten" (altså at alle er lige for loven), så er politisk frihed ikke en frihed, som Mandix mener borgerne har på dette tidspunkt. "I den betydning er vi Ufrie, saaledes som dette Ord forstodes i gamle Dage," skriver Mandix.⁶³ Imidlertid er det den borgerlige frihed, der er den vigtigste, og den mener Mandix er til stede i det danske monarki: [...] "kun dette troer jeg, at Borgerlig Frihed, saaledes som jeg ovenfor har søgt at udvikle dette Begreb, bør finde Sted under enhver vel indrettet Regiering, med hvad navn den end nævnes, og at vi efter vort Lands Constitution virkelig ere i besiddelse af dette klenodie, endog i en høiere Grad, end adskillige af de nationer, som meest bryste sig deraf, skal jeg nærmere oplyse."⁶⁴ Underforstået: Hvad enten vi kalder staten monarki eller republik. Frihed beror ganske enkelt på de love, der hersker i landet, samt, og det er vigtigt, den tredelte magt. Netop den tredelte magt priser Mandix til skyerne, og den sættes direkte i forbindelse med den danske enevælde. "Havde Fr. 3. i Aaret 1660 tiltaget sig selv, ene og alene, udøvelsen af denne tredobbelte Myndighed, da var den danske Stat bleven et Despotie, saa got som Tyrkiet", skriver han.⁶⁵ Dermed lægger Mandix sig i rækken af danske skribenter, der via kreative omskrivninger af fransk oplysningsfilosofi formåede at fremstille den danske enevælde som et i bund og grund liberalt arrangement.

Omhyggeligt forklarer Mandix de forskellige myndigheders *danske* indretning – den lovgivende myndighed baserer sig på forskellige Collegier og Cancelliet, og Mandix roser kongen for at have bortskaffet Cabinettet og Kammerretten, idet disse, ifølge Mandix, let kunne udarte sig til misbrug. Højesteret, der netop i tiden for Mandix' artikel fik større og større uafhængighed, fremhæves som en "Juveel i vor Forfatning."⁶⁶ Mandix afslutter sin gennemgang af den danske tredelte magt med følgende salut: "Saaledes troer jeg at have vist, at, hvor uindskrænket vor Monark end er, er dog den Souveraine Magts Udøvelse, efter vor Constitution, saa overensstemmende med Sund Statskonst, saa gunstig for Folkefrihed, som, jeg vil ei sige, i nogen anden Monarkisk stat, men i faa af de saakaldte Frie Stater."⁶⁷ Mandix sammenligner altså her det danske monarkis indretning anno 1785 med ikke andre monarkier, men derimod med de samtidige republikker. Ydermere er lovene formuleret i det danske modersmål, så enhver læsekyndig i princippet kan læse sig til sin ret: "[...] for hvad nytter det, ei at kunne straffes uden efter Lovene, naar disse er skrevne i et Sprog, som man ikke forstaar?"⁶⁸

---

⁶³ Mandix: Borgerfrihed, s. 2.

⁶⁴ Mandix: Borgerfrihed, s. 3.

⁶⁵ Mandix: Borgerfrihed, s. 3.

⁶⁶ Mandix: Borgerfrihed, s. 7.

⁶⁷ Mandix: Borgerfrihed, s. 7.

⁶⁸ Mandix: Borgerfrihed, s. 8.

I sin minutiøse gennemgang af det danske lovsamfund er Mandix især optaget af selve retsprocessen, dvs. hvad der sker i tiden, fra der foreligger en anklage, til en dom er eksekveret: "Det er fornemmelig i Processens, og især den Criminelle Processes Maade, at et Lands Love kunne være mere eller mindre gunstig for Friheden."⁶⁹ Mandix udfolder her det synspunkt, at det civiliserede styre skal kendes på dets retsproces i praksis. Dernæst følger en beskrivelse af, hvordan det er rigets bedste mænd, der varetager en ordentlig og retfærdig afvikling af processen. Det understreges tillige, at hverken konge eller aristokrati kan blande sig i rådmændenes afgørelser. Korrupsion og nepotisme bør bekæmpes.

Hvad Mandix beskriver her, er en retsstat i praksis. En retsstat er en stat, der styres af love. Begrebet retsstat har rod i magtdelingslæren og oplysningsfilosofien, og da Mandix var jurist, ligger denne kobling lige for. Traditionelt anskues retsstaten som forløberen for det liberale demokrati, og selve begrebet må søges udredt i hhv. engelsk og tysk retspraksis, hvis oprindelser skriver sig tilbage til starten af 1800-tallet. Ifølge Mogens Herman Hansen mangler der i den danske case undersøgelser over begrebets udvikling,⁷⁰ og derfor er det interessant her at notere sig, at Mandix så tidligt som i 1785 tegner konturerne af det, der må karakterisere som klassiske retsstatsprincipper: I hvert fald udfolder Mandix en række principper, som en stat skal opfylde for at kunne gælde som en fri stat. Qua sin læretid i udlandet er det højest sandsynligt, at Mandix her er blevet introduceret til det tankegods, der er fundamentet til de klassiske retsstatsprincipper.

Mandix var en ivrig fortaler for bøndernes rettigheder. Han kom i Dreiers Klub, det vel nok vigtigste forum og arnested for oplysningstidens politiske udveksling af ideer. Blandt Mandix' hovedværker foreligger *Haandbog over den Danske Landvæsens Ret* (1800) samt *Om det danske Kammervæsen* (1820), som er en værdifuld kilde til at forstå datidens nationaløkonomi. Det sidste arbejde fra Mandix' hånd foreligger 1830: *Danmarks Tilstand for omtrent tredsindstyve Aar siden sammenlignet med den nuværende*.⁷¹ Det er en sammenligning mellem Danmark før Stavnsbåndets ophævelse og Den Franske Revolution, men efter Napoleonskrigene, afståelsen af Norge og statsbankerotten. Værket viser, at Mandix' synspunkter vedrørende den danske stat og det danske monarki er uændrede, idet Mandix også i dette værk kraftigt understreger værdien af det lovbaserede, uafhængige retssamfund.

Til dato er der ingen videre udforskning foretaget af Mandix' værker. Men med de synspunkter, han havde, de embeder, han bestred, og de værker, han skrev, synes der at være god grund til at kigge nærmere på hans forfatterskab og virke fra en idehistorisk kontekst. Der var tilsyneladende tale om en mand med en vis ind-

⁶⁹ Mandix: *Borgerfrihed*, s. 10.

⁷⁰ Mogens Herman Hansen: *Demokratiets historie fra oldtid til nutid*, København: Museum Tusulanum, 2012 s. 241.

⁷¹ Jacob Mandix: *Danmarks Tilstand for omtrent tredsinstyve Aar siden sammenlignet med den nuværende*, København: Gyldendalske Boghandels Forlag 1830.

flydelse. Endelig var det usædvanligt for en embedsmand af Mandix' rang at bortgifte sin eneste datter til en ung og fattig digterspire, som Ingemann var, da han mødte sit livs kærlighed, Lucie Mandix, i 1810. Mandix var med andre ord umådelig frisindet og fremsynet for sin samtid.

Vi ved fra brevkorrespondancer mellem svigerfar og svigersøn, at Ingemanns Danmarkshistorie havde meget stor interesse for Mandix. I Sorø Akademis bibliotek blandt Ingemanns efterladte skrifter gemmer der sig dokumenter, som Mandix var ophavsmand til. Fra 1825 finder vi f.eks. skriftet med den sigende titel: *Efterretning om Skrifter vedkommende det egentlige Danmarks Lovkyndighed og Forfatning*, som indeholder oplysninger om jura og dansk retshistorie. Et skrift, som Ingemann direkte anvendte under sine forelæsninger på akademiet.⁷² Den ældre Ingemannforsker Kjeld Galster (1886-1960) beretter ligeledes, hvordan man kan efterspore Mandix' indflydelse i de skriftlige kilder, vi stadig har fra den tid, hvor Ingemann skrev på sin historie. Eksempelvis takker og kommenterer Ingemann sin svigerfar for anvisninger på det juridiske område.⁷³ Galster peger desuden på, at vi må formode, at en stor del af udvekslingen af tankegods mellem svigerfar og svigersøn er foregået mundtligt og derfor ikke lader sig efterspore.

Det er særligt i Ingemanns anden historiske roman *Erik Menveds Barndom* fra 1828, at Mandix synes at have gjort sin indflydelse gældende (eller med andre ord, her er den mulig at påpege). Der foreligger adskillige breve fra marts 1827, hvori svigerfar og svigersøn diskuterer romanens indhold.⁷⁴ Ingemann beretter, hvordan han har anvendt historikeren Jahns bog til at beskrive søslaget ved Grønsund, i et andet brev beder han Mandix om at låne ham bøger med hjem fra København osv.

Det juridiske indhold, der cirkulerer i romanen, er så specifikt, at der dårligt kan være tvivl om, præcis *hvor* Mandix har haft en finger med i spillet. Tre nøgleord i romanens komposition og problemstilling er nemlig indretningen af den lovgivende, udøvende og dømmende magtinstans, men det er især *retsprocessen*, der er i centrum for de litterære udskejelser, dvs. præcis den juridiske konstruktion, som Mandix var optaget af. Samtidig figurerer der juridiske begreber, som næppe kan have hørt til almindelig viden for den tids dannede folk, og som jeg kommer ind på nedenfor.

Tesen for det følgende afsnit er således, at Ingemanns roman *Erik Menves Barndom* er et litterært forsøg på at forestille sig et ideelt retssamfund under monarkisk styre via sin svigerfars mellemkomst som ekspert udi dansk retshistorie. Vi skal i det følgende se hvordan. Denne overgang til et nyt afsnit markerer samtidig, at vi bevæger os væk fra feltet politisk idehistorie over til et nyt fagområde, nemlig juraen.

⁷² Flemming Conrad: *Smagen og det nationale – studier i Dansk litteraturhistorisk skrivning 1800-1861*, København: Museum Tusulanum 1996, s. 385.

⁷³ Galster: *Ingemanns historiske digtning*, s. 85.

⁷⁴ Brevene er at finde i V. Heises *Breve til og fra Ingemann*, København: 1879.

VERDENSBILLEDE IV: PARLAMENTUM

Siden 1970'erne er der opstået et tværdisciplinært forskningsfelt mellem jura og litteratur, hvor man dels interesserer sig for lov i litteratur, dels for lov som litteratur.⁷⁵ Amerikaneren James Boyd White lagde den første sten til forskningsfeltet, da han med bogen *The Legal Imagination* (1973) argumenterede for, at jura og retspraksis både er skrift, tale og fortolkning.⁷⁶ I Danmark er det først indenfor de sidste par år at feltet har tiltrukket sig større interesse. I relation til den retslige kontekst som Ingemann læses ind i her, har særligt den tyske, Princeton-baserede litteraturforsker, Theodore Ziolkowski (1932-) lavet spændende forskning.⁷⁷ I sine begrebshistoriske studier af tyske romantikere som f.eks. E.T.A. Hoffmann (1776-1822) og Joseph von Eichendorff (1788-1857), plæderer Ziolkowski overbevisende for, at datidens romantiske litteratur var gennemsyret af rets- og statslige problematikker, fordi dens forfattere ikke kun befandt sig i den romantiske tankeverden, men tillige bestred administrative poster i forskellige tyske institutioner.⁷⁸ Måske kan Ziolkowskis studier pege i samme retning for hovedværkerne i den danske romantiske tradition, dersom nogen satte sig for mere dybtgående studier af de danske romantiske hovedværker i relation til juridiske problemstillinger.⁷⁹

I *Erik Menveds Barndom*, der er Ingemanns anden historiske roman efter *Valdemar Seier* fra 1826, er scenen sat for en af de mest omdiskuterede begivenheder i dansk historie: Mordet på Erik Glipping (1249-1286) i 1286 og den efterfølgende strafferetssag. I romanen møder vi den kongetro Drost Peder Hessel, der har den svære opgave at manøvrere som rigets øverste mand ved siden af kongen, der i Ingemanns optik ikke er rigets kongekrone værdig: "Kongen morede sig for det meste med Jagten, som han lidenskabelig elskede, og hvorover han ofte forglemte de vigtigste Statssager."⁸⁰

Marsk Stig Andersen jager kongen på livet, fordi Glipping har forgrebet sig på Marskens kone, hvilket naturligvis er en udåd i både moralsk og retlig henseen-

⁷⁵ Karen-Margrethe Simonsen, Helle Porsdam og Henrik Skov Nielsen (red.): *Lov og litteratur*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag 2007.

⁷⁶ James Boyd White: *The Legal Imagination: Studies in the Nature of Legal Thought and Expression*, Boston: Little, Brown & co. 1973.

⁷⁷ Theodore Ziolkowski: *German Romanticism and its Institutions*, Princeton: Princeton University Press 1991; *The Mirror of Justice: Legal Reflections of Legal Crises*, Princeton: Princeton University Press 1998.

⁷⁸ Ziolkowski: *German Romanticism*, s. 4.

⁷⁹ Et eksempel til sammenligning er netop Ingemann. Nok var Ingemann en af de flittigste skribenter i den romantiske periode, men han bestred tillige vigtige administrative poster på Sorø Akademi, hvor han virkede og boede frem til sin død i 1862. Han var konstitueret direktør fra 1842 indtil akademiets nedlæggelse i 1849. Netop i 1840'erne var der store planer om at Sorø Akademi skulle virke som højskole, et arbejde som Ingemann tog meget seriøst, og kæmpede hårdt for, men planerne døde med Christian d. VIII.

⁸⁰ *Erik Menveds Barndom*, s.185.

de.⁸¹ Plottet i romanen er stramt komponeret: På den ene side har vi Drost Peder Hessel, der tilhører de kongetro, og som vil bevare *den symbolske* konge som øverste hoved for staten. På den anden side har vi Marsk Stig Andersen, der vil fjerne den faktiske konge fra tronen og indføre et nyt styre. Marsken og hans følge betegnes ofte som de revolutionære, mens Hessel og hans tilhængere benævnes "de kongetro". Vi ved fra et brev, der er skrevet til Mandix i 1827,⁸² at Ingemann nøje overvejede, hvorvidt han skulle benævne romanen *Marsk Stig og Peder Hessel* netop for at gøre opmærksom på grundtemaet i romanen.⁸³

Selve handlingsrammen i romanen er i store træk henlagt til Danehoffet, som på Ingemanns tid, i historiografien, fremstod som en, oprindelig, folkelig rådsforsamling. Det er først med Anna Hudes disputats fra 1893, at myten om Danehoffet som en folkeforsamling falsificeres, og det bliver fastslået, at Danehoffet i realiteten var en aristokratisk forsamling.⁸⁴ Det er en vigtig præmis for at forstå Ingemanns vision om et ideelt, folkeligt monarki. Ellers går en afgørende pointe tabt, nemlig den, at folket havde ret til at deltage i Danehoffet, et 'faktum' som Ingemann helt tydeligt benytter i sin narrative fremstilling sammen med den forestilling, at det netop er i perioden mellem 1241 og 1340, at folket mister sine rettigheder til at deltage på tinge: "Saa snart Messen var forbi strømmede Riddere og geistlige Herrer i store Skarer op til Slottets lange Riddersal, hvor Danehoffet i de første Dage holdtes i stedet for under aaben Himmel, hvilken gammel Sædvane, til Folkets misfornøjelse, efterhaanden gik mere og mere af brug, idet man søgte at udelukke Borger og Bonde fra Deelagtighed i Danehoffets forhandlinger."⁸⁵

I dansk retshistorie har Danehoffet en særlig status, fordi det er med Danehoffet, at lovgivningsarbejdet får en større og større betydning i relation til og i tæt samarbejde med monarkiet, hvilket sker fra ca. midten af 1200-tallet.⁸⁶ Det er på tinge, at processen finder sted, at debatter foregår, og hvor konger vælges. Før ordet Danehof blev gængs sprogbrug, brugte man ordet 'parlamentum', som er det latinske ord for at *forhandle, samtale og mødes*.⁸⁷ Danehoffet var således *parlamentum generale Danorum*. I de engelske oversættelser af tingsted i Ingemanns værker er det også ordet 'parliament', der anvendes, som i det følgende uddrag, der er

⁸¹ Her har Ingemann benyttet sig af ældre folkeviser, som netop beretter at kongen skulle have krænket Marskens hustru.

⁸² Brev fra Ingemann til Mandix, marts 1827 (Heise).

⁸³ Et spørgsmål, der havde den mest aktuelle relevans, idet hele Europa befandt sig i en brydningstid mellem revolution og restauration. Ingemann kan ikke have undgået at være påvirket af disse store politiske samfundstransformationer. Ikke mindst var den græske udvikling et tema, der vakte stor opmærksomhed i Danmark.

⁸⁴ Anna Hude: *Danehoffet og dets plads I Danmarks Statsforfatning*, København: 1893; Kristian Erslev: "Rigets 'bedste Mænd', Danehof og Rigsraadet", *Historisk Tidsskrift*, 7 (5), 1904-1905.

⁸⁵ *Erik Menveds Barndom*, s. 99.

⁸⁶ Anders Bøgh: Danehof, *Danmarkshistorien*, www.danmarkshistorien.dk (29.10.2012).

⁸⁷ Ibid.

fra den engelske oversættelse af *Erik Menveds Barndom* fra 1843, hvor oversætteren har indsat en note i teksten efter anvisning fra Ingemann:

‘Thing’ (pronounced ‘Ting’), a court of justice: also, the name of the ancient Scandinavian parliaments, or assemblies of the states of realm, at which, generally, all the freemen of the nation had a right to attend. They were usually held in the open air. The ‘Danehof’, or Dane-court, mentioned farther on, was a similar institution, at which were present the king and his nobles, the principal clergy, burghers and peasants. (Tr. Note).⁸⁸

I de fleste tilfælde engagerede Ingemann sig i entusiastiske brevvekslinger med oversætterne af hans romaner, og hvor der var forståelsesproblemer i henhold til at oversætte den danske tekst til engelsk, blev der indsat en note.⁸⁹ Ingemann måtte give anvisninger på den rigtige ordlyd, der dermed også udsiger noget om, hvordan Ingemann opfattede de begreber, han anvendte i sine tekster. Derfor kan vi også vide, at Ingemann opfattede Danehoffet som en folkelig rådsforsamling.

På Danehoffet var det ældre, velansete og respekterede mænd, der stillede lovforslag og var ledere af processen. Hos Ingemann absorberes forestillingen om disse ‘rigets bedste mænd’ således: “De edsvorne vare alle velbekendte og agtede Mænd fra Rigets forskellige Provinser. De blottede deres Hoveder for Tronen og Forsamlingen, og deres graa Haar viste, at de hartad var de ældste af alle her forsamlede Herrer.”⁹⁰

Før selve retsprocessen på Danehoffet er denne jury altså nøje blevet udvalgt. Ingemann benævner denne jury for et ‘worthel’. Dette begreb stammer fra Island, hvor det benævnes ‘varô-hal’, som direkte oversat til dansk betyder ‘vagthold’, dvs. de, der vogter over loven.⁹¹ Rådet er en uafhængig retsinstans, en myndighed, som også kongen er underlagt og må adlyde. Rådet og ikke kongen repræsenterer dermed den højeste suverænitet. Hos Ingemann er det karakteren Ridder Jon, der personificerer den uafhængige retsinstans. Han er det eksemplariske eksempel på, hvordan den ideelle, tredelte fungerer i praksis: “Fra den Time, de edsvornes Ret var sat, modtog Ridder Jon ingen uden paa denne Tid, naar der var selskab hos ham, og han talte ikke ene med nogen, ikke engang med Drost Peder, som ellers daglig havde fortrolig Adgang til ham. Han havde endogsaa erklæret, at

⁸⁸ Ingemann: *The Childhood of Erik Menved*. Translated from the Danish by John Kesson, London: Bruce and Wyld, 84, Fraaringdon Street 1846, s. 10.

⁸⁹ Ingemanns første historiske romaner blev oversat til engelsk af en dame der hed Jane Francis Chapman, mens de senere udgaver blev oversat af en herre ved navn John Kesson. Disse breve befinder sig nu på Akademiet i Sorø. De bevidner en livlig diskussion mellem Ingemann og oversætterne.

⁹⁰ *Erik Menveds Barndom*, s. 80.

⁹¹ På Ingemann og Mandix’ tid var flg. værk standard til belysning af den ældre retshistorie. Kolderup, Rosenvinge: *Grundrids af den danske lovhistorie*, København: 1822. For en senere udredning af begrebet se A.D. Jørgensen: Kapitel III: Witherlugh, Worthæld, i: *Historiske Afhandlinger*, første bind, København: Det Nordiske Bogforlag 1898.

han til Danehoffets slutning ikke kunde eller maatte tale ene med Kongen.”⁹² Fra det øjeblik, rådet er sat, gælder strikse regler, og især understreger Ingemann, at processen også gælder kongen: “Vi er her alle tolv!” raabte gamle Ridder Jon - “til den trettende er her ingen Plads, om han saa bar Krone og Spir.”⁹³

Da endelig selve domsdagen oprinder, markerer Ingemann klart, hvorledes også kongen er underlagt den tredelte magt. Det sker på følgende symbolske måde:

Efter en forventningsfuld Tavshed rejste Kongen sig og tog Kronen af sit Hoved; han lagde den paa en rød Fløjelspuude, der af Hofmarsken overrakte til Ærkebispem. Ligeledes overrakte Scepteret til den lærde Kansler Martinus, der holdt det nedlagt paa en Fløjelspuude med Omhu og Ærbødighed og med synlig Anstregelse for ikke at falde i andre tanker og tabe det. “I Dag er jeg ikke Dommer her” – sagde nu Kongen – “jeg er selv Del i Sagen, hvori der skal dømmes; den gælder Rigets og Kronens Rettigheder. Herold! Lad de Edsvorne fremtræde.”⁹⁴

Uddraget her er en beskrivelse af, hvordan monarkiet er suspenderet under rettergangen, som rådet, worthel, forestår. Rådet ret til at dømme kongen, der tager kronen af, imens rådet procederer. Scenen afspejler princippet om retsbeskyttelse, hvor enhver borger skal have mulighed for at føre proces mod staten, hvorved det hierarkiske forhold mellem staten som overordnet, og borgerne som underordnet bortfalder. Vi ser en ligestilling af stat og borger som to sideordnede parter i en retssag.⁹⁵ Igennem hele romanen understreges det igen og igen, at de love, der regeres efter i staten, gælder for alle, også monarken, hvis enevældige status mere synes at være et symbol end en egentlig politisk magtinstans. Skønt begrebet worthel har sin reference i middelalderens lovsamfund, og endda et meget omdiskuteret et af slagsen, så får den narrative beskrivelse hos Ingemann anno 1828 et særligt politiseret indhold, der synes at bære et immanent krav om virkeliggørelse. Ingemann har brugt sin svigerfars ekspertise udi dansk og europæisk retspraksis som model for sin narrative beskrivelse af middelalderens lovsamfund, og han giver derved et billede på et alternativt monarki, der er grundlagt inden for rammerne af et lovbaseret samfund, der fungerer som den højeste magtinstans: Styreformen fremtræder som blandet, ikke som et absolut monarki. Teksten aftegner dermed, i min optik, en bestemt *forventningshorisont*,⁹⁶ der

⁹² Erik Menveds *Barndom*, s. 70

⁹³ Erik Menveds *Barndom*, s. 70.

⁹⁴ Erik Menveds *Barndom*, s. 80.

⁹⁵ Hansen: *Demokratiets historie*, s. 244.

⁹⁶ Begrebet relaterer sig her til litteraturteoretikere Hans Robert Jauss' ide om, hvordan hver enkelt læser møder en tekst med den mentale bagage som vedkommende har med sig. Jauss etablerer en litteraturhistorie der ikke er adskilt fra sin historiske kontekst, men tværtimod tager udgangspunkt i essentielle størrelser som erfaring og forventning, kategorier vi alle bærer med os. Hans Robert Jauss: *Literaturgeschichte als Provokation der Literaturwis-*

snarere end at pege tilbage mod middelalderen peger mod fremtiden. Den semantik, som Ingemann anvender i sine romaner, rækker ind i en mulig, nær fremtid: [...] "concepts no longer merely serve to define given states of affairs, they reach into the future. Increasingly concepts of the future were created, positions that were to be won had to be first linguistically formulated before it was possible to even enter or permanently occupy them."⁹⁷ Begreber og ord skal altså formuleres sprogligt, før det er muligt at anvende dem i en politisk sammenhæng. Ingemann var med til at formulere, hvorledes ord og begreber blev begrebsudfyldt i sin samtidige kontekst, og det er en meget vigtig pointe. Netop herfor er det også problematisk at skelne mellem politisk og litterær offentlighed, for begge sfærer griber ind i hinanden. Andre passager i romanen kan læses i samme, fremadrettede optik. Efter Danehoffets afholdelse spiller den lille Erik Menved guldterninger med sin bror Christoffer, og de bliver uenige om spillets regler. Den lille prins spørger en af statsmændene til råds, og følgende samtale udspiller sig:

"Du skal dømme os imellem, Ridder Jon! du ved hvad Ret er!" – sagde den lille Konge heftig – "Naar Guldterningerne er Øer og Lande og Tavlbrikkerne Riddere og Svende, har jeg jo lov til som ældst at tage først? og naar jeg saa med mine Riddere og Svende omringer og erobrer alle Kristoffers Øer og Lande, saa er de jo mine med Rette?"

"Det kommer an paa Lovene for Eders Leg, mine smaa, hidsige Herrer!" – svarede den gamle Ridder – "for Resten bør den ældste ikke alene tage først, men være den første i Klogskab og Høimodighed. Den Leg duer i øvrigt ikke" – tilføjede han med Alvor – "har Drost Hessel ikke lært Jer endnu, min lille Konge! At man ikke spiller Terninger med Øer og Lande og ikke skal gjøre Riddere og Svende til Tavlbrikker?" Prins Erik gik tavs og skamrød bort.⁹⁸

Her diskuteres, via en barneleg selve begrebet ret. Moralen er, at spille om land og øer med guldterninger svarer til vilkårlig magtanvendelse, og netop vilkårlig magtanvendelse vil Ingemann imødegå i sin beskrivelse af det danske monarki. Den danske lovmand må med andre ord sætte prinsen på plads, og hermed afspejler tekststykket princippet om lovhjæmmel: Alt hvad offentlige myndigheder foretager sig skal have hjemmel i lovene, og dispositioner og handlinger, der ikke er hjemlet af gældende ret, opfattes som vilkårlige og i strid med retsstatsprincippet.⁹⁹

---

senschaft, Frankfurt: Verlag Suhrkamp, 1971. Læsere i en dansk kontekst vil måske kende begrebet fra Reinhardt Kosellecks erfaringskategorier, hvilket ikke er en tilfældighed, da både Jauss og Koselleck var elever af hermeneutikeren Hans Georg Gadamer fra hvem begrebet hos begge er udviklet. Hans Georg Gadamer: *Warheit und Methode*, Tübingen: 1960.

⁹⁷ Reinhardt Koselleck: "Begriffsgeschichte and social history", *Economy and Society*, 1982, s. 410.

⁹⁸ *Erik Menveds Barndom*, s.75.

⁹⁹ Hansen: *Demokratiets historie*, s. 244.

Ingemann beskriver det danske monarki som dybt rodfæstet inden for rammerne af et retssamfund, som også kongen er underlagt. Den form for frihed, som Ingemann hermed fremskriver, handler ikke om den individuelle frihed, men derimod om samfundets frihed. Eller sagt på en anden måde: Ej heller kongen er fri. Også han må underkaste sig loven på samme vilkår som sit folk og handle på en sådan måde, at vilkårlig magtanvendelse forhindres: "Skal Kronens Ret og Majestæt være hellig, maa Loven kun være dens Værge..."¹⁰⁰ Kongen repræsenterer staten, ja, men han er den ikke.

Ved domsafsigelsen forklarer Drost Hessel netop forskellen på majestæten som en person af kød og blod og majestæten som *repræsentant* for staten: "Det er ikke Mennesket Erik Kristoffersøn, her er Talen om, men Danmarks Konge og Danmarks Krone, hvis uantastelige Majestæt og Hellighed med blodig og formastelig Haand er angreben; det er en Forgribelse paa et Folks og et Riges salvede Hoved, her skal dømmes."¹⁰¹

Ingemanns suverænitetsbegreb afspejler det suverænitetsbegreb, som Mandix gjorde sig om hhv. borgerlig og politisk frihed, og som Mandix i øvrigt fandt eksemplificeret i det engelske monarki, hvis beskaffenhed han var meget optaget af.¹⁰² Hvor meget og hvor lidt Mandix har kendt til de engelske tænkere angående den ideelle stat, er svært at sige, men at han har været vidende om de diskussioner, der verserede i England, synes hævet over enhver tvivl al den tid, Mandix opholdt sig i England i midten af 1700-tallet. I Ingemanns Kongebøger er der, med lånte ord: "[...] no necessary connection between the preservation of individual liberty and the maintenance of any particular form of government".¹⁰³ Det er præcis samme overbevisning, vi finder i Mandix' lange udredning af det ideelle lovbaserede monarki, og hvis hovedelementer Ingemann implementerer i sin narrative fremstilling af den ideelle retsstat, hvor kongemordet på Erik Glipping og den efterfølgende retsproces er omdrejningspunktet.

Skulle vi gå endnu dybere ind i denne juridiske problemstilling angående individuel frihed, ville vi være nødt til at forholde os til henholdsvis det positive og det negative frihedsbegreb. Så ville vi samtidig bevæge os over i den politiske filosofi, og det ville i denne kontekst være at gå for vidt.¹⁰⁴

EFTERSKRIFT 2012

En aften, hvor jeg skriver lidt på denne artikel, kører fjernsynet i baggrunden med livedækning af Dronning Margrethes 40 års regeringsjubilæum. Jeg ser med et halvt øje, hvordan regenten spadserer ned ad den røde løber. Hun er klædt på i en

¹⁰⁰ Erik Menveds *Barndom*, s. 65.

¹⁰¹ Erik Menveds *Barndom*, s. 313.

¹⁰² Mandix: *Borgerfrihed*, s. 10.

¹⁰³ Quentin Skinner: *Liberty before Liberalism*, Cambridge: Cambridge University Press 1998, s. 81.

¹⁰⁴ Quentin Skinner: "Freedom as the Absence of Arbitrary Power", Cecile Laborde and John Maynor (eds.): *Republicanism and Political Theory*, Oxford: Blackwell Publishing 2008, s. 83-102.

kongeblå kjole. Dyb mørkeblå, næsten lilla. Mine to døtre er klædt ud i kjole og diadem. De står med store øjne og kigger på det skuespil, der udfolder sig foran dem. De er skuffede over, at de næsten ikke nåede at se Kronprinsessen, der er objektet for deres hedeste småpige-drømme: At være prinsesse. Jeg kigger på Dronningen, og jeg kigger på mine døtre, der nu absorberer *deres* tids repræsentation af monarkisme. Et helt og aldeles ufarligt arrangement. Jeg tænker over kontinuiteten i det danske kongedømmes lange historie, og hvordan det er under konstant transformation: Men teksterne fra fortiden transformerer sig også fordi vi hele tiden finder nye måder at spørge ind til dem på. Kun herfor, tænker jeg, er det interessant og vedkommende at være historiker, og derfor skriver enhver ny generation også sin historie. Hvad vi søger i fortiden, det er vores egne forudsætninger, og det er det i fortiden, hvis eftervirkninger vi endnu mærker, som salig Erslev vist nok skrev engang, og hvis rigtighed jeg mærkede den dag i Firenze.¹⁰⁵

Pludselig siger min ældste datter: "Mor, synes du ikke, de ligner påklædningsdukker?" "Dukker?", spørger jeg og kigger op, "DUKKER," siger jeg igen, og med ét er jeg tilbage i bondegården hos Ingemann. Jeg føler mig næsten ramt af *the touch of the real*.

LONE KØLLE MARTINSEN
 UNDERVISNINGSASSISTENT, PH.D.
 COPENHAGEN BUSINESS SCHOOL
 FRA 1.1.2013 DESUDEN POST DOC VED INSTITUTE
 FOR HISTORIE, SYDDANSK UNIVERSITET.
 LKM.IBC@CBS.DK

---

¹⁰⁵ Her citeret fra Povl Bagge: "Om historieforskningens videnskabelige karakter. Nogle bemærkninger i anledning af Kr. Erslevs skrift 'Historieskrivning'", *Historisk Tidsskrift*, 10, 1940, s. 356-384.

ABSTRACT**Peasants' Freedom and other Ideas of History:****Studies in the Historical Literature of B.S. Ingemann 1824-1836**

Using a New Historicist approach this article examines four worldviews imbedded in a reading of B.S. Ingemanns historical literature which was published between 1824-1836 in the genre of two poems and four historical novels. The worldview of the author-subject (1), a worldview related to the relationship between the monarchy and the people, largely conceived within the so called 'myth of an original peasants freedom', a founding myth within Danish historiography (2), a worldview related to the defense of the Danish version of monarchism, in particular the thoughts put forward by the Danish lawyer Jacob Mandix (3), and finally a worldview related to notions of the ideal 'Rechtsstat', where Ingemanns literature is read within the context of the discipline "Law and Literature" (4). The article displays personal experiences with monarchism which becomes the primary object of investigation in the context of empirical analysis of prose fiction.